

*Piet Creve,
Archief, Amsab-ISG*

Veel wortels, maar geen stok. Samenwerken met archiefvormers

Iedereen uit de privaatrechtelijke archiefwereld weet uit ervaring hoe belangrijk de relaties met archiefvormers wel zijn, of het nu gaat om personen of om organisaties. Zij zijn namelijk niet verplicht om archief over te dragen. De hoeksteen van de verhouding is vertrouwen. Een persoon of instelling moet zeker kunnen zijn dat gemaakte afspraken over het archief scrupuleus worden nageleefd. Die kunnen slaan op de bewaring, op de ontsluiting en op de consultatie. Het naleven van specifieke afspraken is niet alleen belangrijk voor een goede relatie met de archiefvormer in kwestie, het draagt op essentiële wijze bij tot de naambekendheid, het imago en de uitbouw van de eigen instelling. Niet alleen bestaat er voor privépersonen of organisaties geen verplichting tot overdragen van archieven, alleen al het vooruitzicht dat die uit het gebouw of uit het oog verdwijnen, maakt archiefvormers zenuwachtig en soms ronduit wantrouwig. Privaatrechtelijke archief- en documentatiecentra moeten dan ook fors investeren in het uitbouwen van vertrouwensrelaties, zelfs in de wetenschap dat het vaak gaat over een investering die pas op lange termijn rendeert of soms zelfs helemaal niet.

In de beginjaren van een archief- en documentatiecentrum is de uitbouw van een collectie de absolute prioriteit. De instelling moet haar bestaansreden bewijzen en daarvoor moet die collectie snel een voldoende kritische massa bereiken. Een heel scala van middelen wordt aangewend om archiefvormers over de streep te trekken: persoonlijke contacten, voordrachten ter plekke, tentoonstellingen, gelegenheidspublicaties ... De ontwikkeling van de privaatrechtelijke archiefwereld in de voorbije decennia toont aan dat deze aanpak geslaagd is. De verdere uitbouw van de eigen collectie blijft voor elke instelling een belangrijke doelstelling, maar de ontsluiting van die collectie is steeds nadrukkelijker op de voorgrond gekomen. Er kwamen internationale beschrijvingsstandaarden, een archiefopleiding op universitair niveau, gesofisticeerde zoekmogelijkheden, onlineover-

zichten enz. Van archief- en documentatiecentra wordt terecht verwacht dat ze hun collectie zo volledig mogelijk ontsluiten en dat op een kwalitatief hoogstaand niveau.

Hoe terecht die verwachtingen ook zijn, ze inlossen is een ander paar mouwen. De verwerking van archieven en documentaire eenheden is een gespecialiseerd proces: de ontwikkelingen in de sector zelf en in de ruime omgeving vragen steeds meer deskundigheid. Het is ook een complexe zaak: prospectie, acquisitie, verwerking en consultatie hangen op soms ingewikkelde manieren samen. En zelfs met behulp van allerlei ICT-toepassingen blijft het zeer arbeidsintensief. En ten slotte: archiefverwerking is een gulzig proces. Het slurpt veel middelen op, vooral wat betreft een deugdelijke bewaring en de technologische infrastructuur. Het lijkt waarschijnlijk dat archief- en documentatiecentra met deze omstandigheden zullen moeten leren leven. Hopen of wachten op meer middelen en mensen is niet realistisch. Maar dat betekent niet dat er geen mogelijkheden zijn om de bewaring van archieven te verbeteren en hun ontsluiting te versnellen. De betrokken archief- en documentatiecentra kunnen allicht hun efficiëntie nog aanscherpen, maar de grootste winst is te halen bij de archiefvormers zelf.

De anekdotes voorbij?

Elke archivaris kan wel straffe verhalen vertellen over ophalingen: achtergelaten kantoren zonder meubilair waar het archief op de vloer uitgestrooid ligt, de spreekwoordelijke vochtige kelders en stoffige zolders, propvolle archiefruimtes waar jaren niemand nog een voet heeft binnengezet, onleesbare digitale dragers die al industriële archeologie geworden zijn, materiaal dat in extremis van de papierrecyclage wordt gered ... Deze soms onbedoeld komische situaties leggen de vinger op de zere plek: personen en organisaties hebben vaak heel weinig aandacht voor hun archief, of zeg maar erfgoed in het algemeen. Die vaststelling mag dan wel juist zijn, een excuus om bij de pakken (papier) te blijven zitten is dat niet. Zelfs een oppervlakkige analyse waarom archiefvormers weinig aandacht besteden aan hun archief, brengt snel de belangrijkste redenen naar voren: een gering bewustzijn van de bruikbaarheid en de waarde van het materiaal, het ontbreken van het beheer van het archief- en documentatiemateriaal in het pakket van functies en een gebrek aan deskundigheid in huis om het materiaal te beheren.

Voor archief- en documentatiecentra ligt hier een driedelige opdracht: sensibiliseren, responsabiliseren en ondersteunen. Maar vooraleer in te gaan op hoe dat kan en of dat wel resultaat oplevert, wordt hier al aangegeven welke potentiële voordelen die manier van werken biedt. Zo kan de kwantiteit van het overgebrachte materiaal verminderen als archiefvormers zelf instaan voor een gedeeltelijke selectie van hun materiaal. De kwaliteit van het overgedragen materiaal kan dan weer verhogen: wanneer archiefvormers een beter zicht hebben op hun erfgoed kan die informatie mee overgedragen worden. Het zal al duidelijk zijn

dat de archiefinstelling hier zijn voordeel mee kan doen: in de depots komt minder ballast terecht en het materiaal dat bewaard wordt, kan sneller worden verwerkt. Maar ook de archiefvormer wint erbij: wie regelmatig de eigen zaken selecteert, heeft minder opslagcapaciteit nodig. En wie zicht heeft op het eigen materiaal, zal dat allicht ook meer en sneller gebruiken. Een win-winsituatie als het ware.

Timmeren aan de weg

In de loop der jaren heeft Amsab-ISG talrijke en heel diverse inspanningen gedaan op dit vlak. Zo startte het archiefdepartement in oktober 2002 met de publicatie van een elektronische nieuwsbrief: *archieff@vies*. Het opzet van deze nieuwsbrief was heel eenvoudig: aanreiken van tips bij het beheer van het eigen (organisatie)archief. De onderwerpen van de 9 brieven die verschenen tussen oktober 2002 en december 2005 haalde het archiefdepartement uit een jarenlange ervaring met vragen van archiefvormers. Dezelfde problemen kwamen daar telkens terug: hoe een archief ordenen, wat bijhouden en wat niet, hoe best zaken bewaren, wat doen met het digitale archief enz. In elke nieuwsbrief kwam één onderwerp aan bod en wel op een heel praktische wijze. Bij nogal wat organisaties leeft een zeker besef van het nut van archiefbeheer en onmiddellijk renderende adviezen kunnen dat alleen maar versterken. De nieuwsbrief werd verstuurd naar een bestand van aanvankelijk 90 adressen. Het groeide aan tot ongeveer 120. Sommige bestemmingen stuurden de brieven verder door, een praktijk die Amsab-ISG sterk aanmoedigde. In een aantal gevallen was de publicatie van een nieuw nummer de aanleiding voor een specifieke vraag van een organisatie. Het is de bedoeling deze nieuwsbrieven om te werken tot een 'gereedschapskist' die via de website te gebruiken is.

Al jaren krijgt Amsab-ISG rond 1 augustus van de master-na-masteropleiding Archivistiek: Erfgoedbeheer en Hedendaags Documentbeheer aan de VUB de vraag of de instelling wil fungeren als stageplaats. De stage bedraagt 300 uur en houdt ook het maken van een wetenschappelijke verhandeling in. Amsab-ISG heeft al meerdere stagiairs ontvangen die aan het werk gingen met archieven uit de eigen collectie. De overwegend positieve ervaringen daarmee deden het idee groeien om dergelijke stages te proberen organiseren bij archiefvormers. Amsab-ISG treedt hier op als tussenpersoon: organisaties worden gepolst of ze interesse hebben voor een dergelijke stage, dan wordt nagegaan welk onderwerp voor de organisatie belangrijk en haalbaar is en ten slotte gaat een stagevoorstel naar de opleiding Archivistiek. Als een student zich kandidaat stelt, blijft Amsab-ISG betrokken als begeleider. Zo is bij Oxfam Wereldwinkels een archiefstage doorgegaan over het papieren archief, bij Groen! een stage over het digitale archief en bij de studiedienst van het Vlaams ABVV een analyse van hun productie aan documenten.

De voordelen zijn duidelijk: op korte termijn wordt een belangrijke stap gezet op het vlak van bewustwording en het omgaan met het organisatiearchief. Die zou wellicht anders nooit zijn gezet. Soms is het de eerste stap in een proces van een meer uitgewerkt archiefbeheer. Binnen de organisatie komt er op diverse niveaus aandacht voor het beheer van het materiaal en neemt de kans toe dat dit beheer echt een plaats krijgt in het organogram. Meestal is ook definitief het ijs gebroken: organisaties die een stagiair over de vloer kregen, nemen daarna sneller contact op met Amsab-ISG. Ze hebben zicht gekregen op de werking en weten waarvoor ze bij Amsab-ISG terecht kunnen. Er zijn ook nadelen: sommige voorstellen trekken geen kandidaten aan, lang niet altijd komt er op de stage een vervolg en niet alle stagiairs maken hun stage af. Daarentegen is de kwaliteit van de afgewerkte stages meer dan behoorlijk. Voor Amsab-ISG is het een vrij beperkte investering en sowieso is het een vorm van ondersteuning van archiefvormers die de instelling zelf nooit zou kunnen waarmaken.

Samen op pad

Amsab-ISG was of is partner in een aantal erfgoedprojecten. De vraag naar een partnerschap komt soms van organisaties waarmee al contacten bestonden, maar in andere gevallen is het verzoek het begin van een relatie. Bij de beslissing over een partnerschap spelen twee overwegingen: is de inbreng van Amsab-ISG complementair aan die van andere partners, maar vooral: komt de specifieke expertise van Amsab-ISG in het partnerschap voldoende scherp naar voren? Zo was of is Amsab-ISG o.a. betrokken bij een project rond mondelinge geschiedenis van de vzw Nakhla en bij een project rond het archief van het Internationaal Straattheaterfestival. Amsab-ISG brengt hier vooral expertise aan rond het bewaren en ontsluiten van papieren en digitale bronnen.

De meest gestructureerde manier waarop Amsab-ISG contacten onderhoudt met archiefvormers, is die van de samenwerkingsakkoorden. Al jaren probeerde Amsab-ISG meer permanente contacten te leggen met de hoogste instanties van organisaties of met koepels. Dit zou een beter beeld opleveren van de productie en de stroom van documenten binnen een organisatie of een koepel. Bovendien was er de onuitgesproken hoop op een 'trickle-downeffect'. Als de nationale instanties of de koepel interesse zou ontwikkelen voor het beheer van hun archief, zou die misschien doorsijpelen naar de lagere niveaus. Maar pogingen in die richting waren lang weinig succesvol. Toen de Bond Beter Leefmilieu (BBL) in 2002 met Amsab-ISG contact opnam in verband met hun archief, is een eerste poging ondernomen om een samenwerking meer structureel vorm te geven en wel in een door beide partijen ondertekend akkoord. Dit omvat drie onderdelen: de overdracht van het statisch archief, de ondersteuning van het beheer van het dynamisch archief en de gezamenlijke valorisatie van het erfgoed via initiatieven zoals tentoonstellingen, publicaties en voordrachten.

Ondertussen heeft Amsab-ISG samenwerkingsakkoorden gesloten met de BBL, Jeugdbond voor Milieu en Natuur (JNM), Groen!, Ecolife, het Vlaams ABVV en Amnesty International Vlaanderen. Amsab-ISG is bewust zuinig met het sluiten van dergelijke overeenkomsten. Het is uitdrukkelijk de bedoeling dat die geen papieren intentieverklaringen blijven. Dat betekent dat er binnen de organisaties waarmee een akkoord gesloten wordt een uitgesproken engagement moet bestaan om dat effectief waar te maken. De beste indicatie daarvoor is dat er iemand binnen de organisatie expliciet de verantwoordelijkheid krijgt voor het archief en de documentatie. Die persoon wordt dan het contact met Amsab-ISG. Anderzijds betekent dit ook voor Amsab-ISG een engagement. Als de organisaties waarmee een akkoord is afgesloten een beroep doen op deze instelling, moeten er mensen en tijd beschikbaar zijn. Hetzelfde geldt wanneer afdelingen van organisaties of leden van een koepel via het samenwerkingsakkoord bij Amsab-ISG terecht komen.

Amsab-ISG gaat bij zijn pogingen om archiefvormers te sensibiliseren nog andere samenwerkingsverbanden aan. Dat Amsab-ISG op dit terrein samenwerkt met andere erfgoedspelers, is niet meer dan logisch: allemaal kijken ze aan tegen producenten van erfgoed die overtuigd moeten worden van het belang van dit erfgoed. Als uitloper van het eerste Erfgoedweekend in 2001 ontstond in Gent het Gentse Archievenoverleg (GAO). Dit informeel platform brengt een twintigtal archiefinstellingen samen om praktijkervaringen uit te wisselen en om initiatieven te nemen naar het grote publiek en naar archiefvormers. In 2006 publiceerde het GAO de brochure *Weten, wist, gewist – Digitaal archiveren*. Het gaat om een laagdrempelige brochure die een dubbele bedoeling heeft: mensen wijzen op het belang van het onderwerp én hen tegelijk enige vuistregels aanreiken voor het beheer van hun eigen digitaal archief. Een ander voorbeeld is de publicatie *Hoera, een jubileum?! uit 2004* die organisaties op weg zet bij de viering van een belangrijk moment in hun bestaan. Het is evident dat op dergelijke momenten het eigen erfgoed nadrukkelijk in beeld komt. Het boek is een coproductie van het KADOC en Amsab-ISG.

Vechten tegen de bierkaai?

Dé vraag is natuurlijk of al die vormen van samenwerking ook daadwerkelijk zoden aan de dijk zetten en of de resultaten opwegen tegen de geleverde inspanningen. Harde bewijzen hiervan zijn momenteel nog moeilijk te leveren, maar toch. Dat Amsab-ISG op vrij korte termijn is uitgegroeid tot het referentiearchief- en documentatiecentrum van de milieubeweging in Vlaanderen, is voor een heel groot stuk te danken aan het samenwerkingsakkoord met de BBL. Diverse lidverenigingen van deze koepel hebben contact opgenomen met Amsab-ISG, zowel met vragen rond het beheer van hun archief als met de bedoeling hun archief hier te deponeren. Het effect van dit akkoord is tot op vandaag voelbaar. Ook het ak-

koord met JNM is veel meer waard gebleken dan het papier waarop het geschreven is en in het kader van de samenwerking met Groen! is het archief van Agalev overgebracht. Dat zijn enkele resultaten op korte termijn, die op langere termijn nog vaag zijn. Het is ook duidelijk dat de geschetste vormen van samenwerking vooral toegesneden zijn op organisaties.

Wat wel zeker is: geen enkel van de hierboven beschreven initiatieven kan het verschil alleen maken. Om personen of organisaties warm te maken voor het beheer van hun erfgoed is een cocktail van initiatieven nodig. Sommige daarvan hebben maar een beperkte levensduur. Of met andere woorden: er moet constant gezocht worden naar nieuwe manieren om dezelfde boodschap over te brengen. De maatschappelijke context waarin dit moet gebeuren, is de laatste jaren gelukkig gunstig geëvolueerd: de erfgoedinitiatieven zijn niet meer bij te houden. En wie erfgoed zegt, zegt ook bewaring en ontsluiting. Bij de effecten van samenwerking met archiefvormers op zowel de kwantiteit als de kwaliteit van archiefoverdrachten kunnen heel wat vragen gesteld worden. Het is zeker geen toverformule, maar wie op dit terrein geen initiatieven ontplooit, is gedoemd om te blijven klagen over de geringe aandacht voor erfgoed bij archiefvormers.

Bij wijze van uitsmijter

Hoe enthousiast er in het bovenstaande ook gedaan wordt over samenwerking met archiefvormers en de mogelijke positieve effecten op de archiefdepots en op de ontsluiting van het materiaal, het blijft natuurlijk zo dat het alleen gaat om stimulansen, of om wortels. Een stok is er niet: als private instellingen of personen zich niets gelegen laten aan de zorg voor hun archief, is daar weinig tegen te doen. Maar misschien kunnen allerlei subsidiërende overheden de zorg voor het erfgoed van de organisaties die ze ondersteunen, expliciet opnemen bij de voorwaarden voor zowel structurele als projectsubsidies ...